

УДК 343.21:344

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.86>

ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ (В КОНТЕКСТІ СТ. 402, 407, 408 КК УКРАЇНИ)

Коломієць Н.В.,*доктор юридичних наук, професор,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0000-0001-5609-2651
e-mail: Kolomiyetsn@ukr.net***Сосєдка С.В.,***здобувач вищої освіти,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0009-0006-7890-8862
e-mail: Soniasosedka@gmail.com*

Коломієць Н.В., Сосєдка С.В. Запобігання вчиненню військових кримінальних правопорушень (в контексті ст. 402, 407, 408 КК України).

Стаття присвячена проблемам запобігання військовим кримінальним правопорушенням в Україні в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Аналізуються існуючі підходи до визначення поняття «військове кримінальне правопорушення» в системі кримінального права України. Пропонується авторське, ґрунтовне визначення військових кримінальних правопорушень, яке враховує його специфіку та відмінність від воєнних злочинів. Розглядаються особливості військових злочинів, їх відмінність від воєнних злочинів. Акцентується увага на негативному впливі військових кримінальних правопорушень на боєздатність Збройних Сил України, дисципліну та порядок у військах, а також на безпеку держави в цілому. Висвітлюються проблеми запобігання військових кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Проаналізовано чинне законодавство України щодо військових кримінальних правопорушень. Досліджуються шляхи запобігання військовим кримінальним правопорушенням, включаючи загальнодержавні та індивідуальні заходи, з урахуванням специфіки воєнного часу. Загальнодержавні заходи полягають в зміцненні національної єдності та патріотизму, забезпеченні соціального захисту військовослужбовців і їх сімей, підвищенні рівня правової свідомості військових та вдосконаленні системи військового правосуддя. Індивідуальні заходи включають в себе виявлення військовослужбовців групи ризику, проведення психологічної роботи та індивідуальної виховної роботи. Наголошується, що шляхи запобігання вчинення військових кримінальних правопорушень в

умовах сьогодення потребують адаптації до реалій воєнного часу. Визначено пріоритетність напрямків запобігання військових кримінальних правопорушень в умовах воєнного часу, які спрямовані на зміцненні боєздатності Збройних Сил України, забезпечення стійкості держави в умовах повномасштабного вторгнення. Наголошується на важливості комплексного підходу, координації зусиль всіх відповідальних структур та підтримки суспільства у протидії військовим кримінальним правопорушенням.

Ключові слова: військові кримінальні правопорушення, воєнні злочини, запобігання злочинності, непокора, самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство.

Kolomiiets N., Sosiedka S. Preventing military criminal offenses (in the context of Articles 402, 407, 408 of the Criminal Code of Ukraine).

The article is devoted to the problems of prevention of military criminal offences in Ukraine in the context of the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine. The author analyses the existing approaches to the definition of the concept of «military criminal offence» in the criminal law system of Ukraine and offers the author's own definition. The author examines the peculiarities of military crimes and their difference from war crimes. Attention is focused on the negative impact of military criminal offences on the combat capability of the Armed Forces of Ukraine, discipline and order in the troops, as well as on the security of the State as a whole. The author highlights the problems of prevention of military criminal offences under martial law. The current legislation of Ukraine on military criminal offences is analysed.

The author examines the ways of preventing military criminal offences, including national and individual measures, taking into account the specifics of wartime. National measures include strengthening national unity and patriotism, ensuring social protection of servicemen and their families, raising the level of legal awareness of the military and improving the military justice system. Individual measures include identification of high-risk servicemen, psychological work and individual educational work. It is emphasized that the ways to prevent the commission of military criminal offences in today's conditions require adaptation to the realities of wartime. The author identifies the priority areas of prevention of military criminal offences in wartime, which are aimed at strengthening the combat capability of the Armed Forces of Ukraine and ensuring the stability of the State in the context of a full-scale invasion. The author emphasises the importance of an integrated approach, coordination of efforts of all responsible structures and support of society in combating military criminal offences.

Key words: military criminal offenses, war crimes, crime prevention, insubordination, absence without leave or place of service, desertion.

Постановка проблеми. З початком повномасштабного військового вторгнення РФ на територію України у лютому 2022 року, країна зіткнулася зі значним зростанням кількості військових кримінальних правопорушень. За даними Офісу Генерального прокурора, кількість таких злочинів зросла на 370% в першому півріччі 2022 року у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року. Значний приріст військових кримінальних правопорушень у 2022 році в Україні є наслідком вчинення суспільно-небезпечних діянь передбачених статтями 402 «Непокора», 407 «Самовільне залишення військової частини або місця служби» і 408 «Дезертирство» Кримінального кодексу України. За лише перше півріччя 2022 року було зафіксовано неймовірну кількість вчинення вище окреслених кримінальних правопорушень – 4350 випадків, що на 71 випадків більше ніж у 2021 році [1].

Таке різке зростання військових кримінальних правопорушень ставить перед Україною гострі виклики у сфері забезпечення військової дисципліни та правопорядку. Особливо актуальним є питання розробки та впровадження ефективних шляхів запобігання вчиненню військових кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Запобігання вчиненню військових злочинів сприяє збереженню миру та безпеки.

Вчинення військових злочинів має не лише прямий вплив на потерпілих, але й негативно впливає на суспільство в цілому. Такі кри-

мінальні правопорушення руйнують довіру до влади, призводять до дестабілізації суспільства та ускладнюють процес постконфліктного відновлення.

Необхідно враховувати специфіку сучасних бойових дій, психологічний стан військовослужбовців, а також наявність великої кількості мобілізованих громадян, які не мають достатнього військового досвіду.

Притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні військових кримінальних правопорушень, є важливим фактором для забезпечення справедливості та відновлення довіри до правосуддя.

Мета дослідження. Проведення комплексного дослідження теоретичного аспекту військових кримінальних правопорушень, визначення їх місця в кримінальному праві України та окреслення шляхів та заходів для запобігання вчиненню військових кримінальних правопорушень в умовах сучасного конфлікту.

Стан опрацювання проблематики. Питання запобігання військовим кримінальним правопорушенням активно досліджується українськими науковцями, особливо в контексті повномасштабного вторгнення РФ. Актуальними є дискусії щодо визначення самого поняття «військове кримінальне правопорушення» та розмежування його від воєнних злочинів. Науковці пропонують різні підходи до класифікації та визначення суб'єктів таких правопорушень, а також досліджують шляхи їх запобігання, враховуючи специфіку воєнного часу.

Серед науковців, які досліджували особливості запобігання військовим кримінальним правопорушенням, можна виділити таких: Р. Лаврьонова, О. Гораша, О. Ободовського, Ю. Кричуна, В. Голіна, О. Шкута, Н. Дмитренко та багато інших.

Виклад основного матеріалу. Військове кримінальне правопорушення є складною і важливою складовою кримінального права, оскільки воно визначає порушення законодавчо встановленого порядку військової діяльності.

Згідно з частиною 1 статті 401 Кримінального кодексу України, військовими кримінальними правопорушеннями вважаються дії, передбачені цим розділом, які вчиняються військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час зборів. Поняття військового кримінального правопорушення детально розкривається в Розділі XIX Особливої частини Кримінального кодексу України, що включає 35 статей, починаючи зі статті 401 і закінчуючи статтею 435-1, які конкретизують види та характер військових правопорушень і встановлюють відповідальність за них [2].

Як визначає у своєму дослідженні Р. П. Лаврьонов, військовим злочином є «злочин,

що вчинений під час військового конфлікту або під час воєнного стану, зокрема, злочини проти миру, злочини проти людяності та військові злочини» [3]. Однак, на наш погляд, таке визначення не є досконалим, оскільки не містить конкретики щодо дій, які кваліфікуються як злочини проти миру, людяності та військові злочини, що ускладнює його практичне застосування. Окрім того, включення терміну «військові злочини» до самого визначення створює тавтологію та ускладнює розуміння.

Більш влучне визначення військових кримінальних правопорушень пропонують О.О. Авдеєв та О.С. Гораш, які визначають військове кримінальне правопорушення як кримінальне правопорушення, що вчиняється при несенні служби в армії конкретної країни [4].

Однак, визначення О.О. Авдеєва та О.С. Гораша обмежує коло суб'єктів військових злочинів лише військовослужбовцями, що перебувають на дійсній службі. Це виключає з-під дії визначення резервістів, військовозобов'язаних під час проходження ними навчальних або спеціальних зборів тощо.

Варто зауважити, що військові кримінальні правопорушення відрізняються від інших кримінальних правопорушень за ознаками (об'єктивними та суб'єктивними), що мають відповідну специфіку. Зокрема, об'єктом посягання даної категорії кримінальних правопорушень є встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби. Суб'єктами таких правопорушень є військовослужбовці, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів. Найважливіше, що суспільно-небезпечні дії визнаються кримінальними правопорушеннями тільки у випадку, коли вони прямо передбачені розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України [5, с. 110].

Враховуючи вищезазначені аспекти, можна запропонувати наступне визначення. Військове кримінальне правопорушення – це суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби, вчинене військовослужбовцем, військовозобов'язаним або резервістом під час проходження зборів, і яке прямо передбачене розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України.

Ще одним проблемним аспектом є розмежування науковцями та іншими дослідниками військових кримінальних правопорушень та воєнних кримінальних правопорушень. З цього приводу слушною є позиція Ю.А. Кричуна, який стверджує, що військові та воєнні злочини мають значні відмінності. Воєнні злочини відзначаються серйозним порушенням законів та

звичаїв війни, і вони чітко визначені міжнародними правовими актами та конвенціями, а також міжнародним гуманітарним правом. Ці злочини включають депортацію цивільного населення, вбивства військовополонених та цивільних, примусову мобілізацію на окупованих територіях населення для служби у війську окупантів та інші подібні дії.

З іншого боку, військові злочини, визнані військовими кримінальними правопорушеннями відповідно до Кримінального кодексу України, вчиняються в рамках встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби. Їх суб'єктами є військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, і ці дії можуть мати місце як у мирний час, так і під час воєнного стану.

Однією з головних відмінностей таких злочинів є те, що воєнні злочини регулюються не лише національним, а й міжнародним правом, в той час як військові злочини підпадають під національне законодавство. Також важливо зазначити, що вище політичне та військове керівництво держави можуть бути суб'єктами воєнних злочинів та підпадати під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду за такі дії [6].

Таким чином, військові та воєнні злочини – різні категорії правопорушень. Воєнні злочини, чітко визначені міжнародним правом, є серйозними порушеннями законів та звичаїв війни, тоді як військові злочини, що підпадають під національне законодавство, стосуються порушення порядку несення військової служби. Враховуючи відмінності між військовими та воєнними злочинами, важливо зосередити увагу на ефективній протидії саме військовим кримінальним правопорушенням. Це зумовлено їх негативним впливом на боєздатність збройних сил, дисципліну та порядок у військах, а також на безпеку держави в цілому.

Військові кримінальні правопорушення підбивають основи військової організації, створюють атмосферу безкарності та недовіри, що негативно позначається на виконанні бойових завдань та обороноздатності країни. Неналежне виконання службових обов'язків, дезертирство, недбале ставлення до військового майна – все це приклади військових кримінальних правопорушень, які можуть призвести до значних втрат та ослаблення армії. Тому протидія військовим кримінальним правопорушенням є невід'ємною складовою забезпечення національної безпеки. Вона передбачає комплекс заходів, спрямованих на попередження, виявлення, припинення та розслідування таких злочинів, а також притягнення винних до відповідальності. Ефективна протидія військовим кримінальним правопорушенням сприяє зміцненню дисципліни та пра-

вопорядку у військах, підвищенню боєздатності збройних сил, а також формуванню позитивного іміджу армії в суспільстві.

З огляду на негативний вплив військових кримінальних правопорушень на обороноздатність країни, актуальним є питання запобігання таким злочинам як непокора – ст. 402 КК України, самовільне залишення військової частини або місця служби – ст. 407 КК України, дезертирство – ст. 408 КК України. Основою для розробки ефективних превентивних заходів є чітке розуміння сутності запобігання злочинності, яке, за визначенням В. Куца, полягає у системі заходів, спрямованих на стримування злочинності шляхом усунення її причин та умов [7, с. 104]. В.В. Голін доповнює це визначення, наголошуючи на важливості нейтралізації факторів, що детермінують злочинну поведінку [8, с. 332]. Отже, запобігання військовим кримінальним правопорушенням – це комплексний процес, що включає в себе як загальнодержавні заходи, спрямовані на зміцнення правопорядку, так і спеціалізовані заходи, що враховують специфіку військової служби.

У Збройних Силах України відповідальність за реалізацію функції запобігання злочинності покладена на Військову службу правопорядку, яка має широкий спектр повноважень для забезпечення правопорядку та військової дисципліни [9]. Загальносоціальне запобігання злочинності у Збройних Силах України, хоча і не спрямоване безпосередньо на боротьбу з військовими правопорушеннями, відіграє важливу роль у створенні сприятливих умов для зниження рівня злочинності. Заходи економічного, політичного та соціального характеру, що сприяють підвищенню рівня життя населення, опосередковано впливають на зменшення криміногенних факторів у військовій сфері. Реалізація таких заходів є пріоритетним завданням держави, що знаходить своє відображення у відповідних нормативно-правових актах, таких як Стратегія воєнної безпеки України [10]. Однак, згаданий документ не містить конкретних положень щодо запобігання військовим кримінальним правопорушенням.

Варто погодитись з позицією Н.А. Дмитренка та О.О. Шкута, що запровадження на рівні держави таких заходів, як перехід до контрактної армії, організація комплексної профілактики наркоманії та алкоголізму, створення науково-дослідних баз для патріотично-виховної роботи, оптимізація функціональних обов'язків командирів та усунення військовослужбовців, визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень від служби, є важливими кроками на шляху до ефективної протидії злочинності у Збройних Силах України [11, с. 123]. Впровадження цих дій вимагає комплексного підходу, що включає законодавчі зміни, фінансове

забезпечення та активну участь всіх структур, відповідальних за правопорядок у Збройних Силах України. Однак, реалізація цих заходів в умовах війни є складною задачею. Тому необхідно зосередитися на таких загальнодержавних заходах, як зміцнення національної єдності та патріотизму, забезпечення соціального захисту військовослужбовців та їх сімей, підвищення рівня правової свідомості військовослужбовців та вдосконалення системи військового правосуддя. Ці дії, реалізовані в комплексі, сприятимуть створенню сприятливих умов для зниження рівня злочинності у Збройних Силах України навіть в умовах війни.

Індивідуальне запобігання військовим кримінальним правопорушенням є важливою складовою системи протидії злочинності у Збройних Силах України. Воно полягає у вивченні особистості військовослужбовця, виявленні факторів, що можуть сприяти вчиненню злочину, та вживанні відповідних заходів для нейтралізації цих факторів. Основними формами індивідуальної профілактики є індивідуальна бесіда, психологічна допомога, індивідуальне завдання, доручення та індивідуальний контроль. Важливим інструментом є складання психограм військовослужбовців, що дозволяє виявити потенційні ризики та розробити індивідуальні програми корекції поведінки [11, с. 133].

Особливу увагу варто приділяти військовослужбовцям, які перебувають у групі ризику, зокрема тим, хто: звертається по психологічну допомогу; перебуває у стані психоемоційного збудження; вчинив протиправне діяння або грубо порушив дисциплінарний статут; був притягнутий до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. З такими військовослужбовцями необхідно проводити індивідуальну виховну роботу, спрямовану на формування у них правосвідомості, відповідальності та дисциплінованості.

Важливим аспектом індивідуального запобігання є віктимологічна профілактика, тобто заходи, спрямовані на зниження віктимності військовослужбовців, тобто їх схильності ставати жертвами злочинів. Це передбачає вивчення й виховання осіб, залучених до нестатутних відносин, виявлення осіб, які перебувають у депресивному стані, мають схильність до конфліктів, та нейтралізацію факторів, що сприяють виникненню конфліктних ситуацій [12, с. 18].

Індивідуальне запобігання військовим кримінальним правопорушенням вимагає комплексного підходу, що включає психологічні, педагогічні та правові аспекти. Ефективність цього процесу залежить від професіоналізму командирів, військових психологів та інших фахівців, залучених до роботи з особовим складом.

Висновки. Шляхи запобігання вчинення вій-

ських кримінальних правопорушень в умовах сьогодення потребують адаптації до реалій воєнного часу, враховуючи обмеженість ресурсів та психологічні наслідки війни. Пріоритетними є заходи, спрямовані на зміцнення національної єдності та патріотизму, підвищення соціального захисту військовослужбовців та їх сімей, посилення правової свідомості та виховної роботи у військах. Важливим є вдосконалення системи військового правосуддя, забезпечення оперативного розслідування та невідворотності покарання за військові злочини.

Особлива увага має приділятися індивідуальній профілактиці, що включає виявлення військовослужбовців групи ризику, проведення психологічної роботи та індивідуальної виховної роботи.

Ефективне запобігання військовим кримінальним правопорушенням можливе лише за умови комплексного підходу, координації зусиль всіх відповідальних структур та підтримки суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лихачов Р. Кримінальні провадження щодо військовослужбовців. Що змінилось у 2022 році. Волонтерський рух «Адвокати ЗСУ». URL: <https://pravo-ua.com/crime/vijskovi-zlochyny-statystyka/> (дата звернення 01.04.2024).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 01.04.2024).
3. Лаврьонов Р.П. Сучасна проблематика кримінального права та ключові ознаки військового злочину. Київ: Київський часопис право, 2023. С. 294–302.
4. Авдєєв О.О., Гораш О.С. Особливості детермінації військових кримінальних правопорушень. *Сучасні теоретичні та прикладні проблеми кримінології*. Харків: *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. С. 51–63.
5. Ободовський О.В. Загальна характеристика військових кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 108–114.
6. Кричун Ю.А. Воєнні та військові злочини в кримінальному праві України: особливості та співставлення з міжнародним кримінальним правом та зарубіжним законодавством. Кропивницький: Наукові записи, 2022. С. 109–114.
7. Куц В. Протидія злочинності: сутність і зміст. Київ: *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. С. 103–112.
8. Голіна В.В. Запобігання злочинності: консп. лек. / ред. В.В. Голіна. Харків: *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. С. 332.
9. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07.03.2002 р. № 3099-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 32. Ст. 1225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text> (дата звернення 09.04.2024).
10. Про Стратегію воєнної безпеки України: рішення Ради національної безпеки та оборони України від 25.03.2021 р. № n0022525-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0022525-21#Text> (дата звернення 09.04.2024).
11. Дмитренко Н.А., Шкут О.О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологія характеристики та запобігання: монограф. / ред Н.А. Дмитренка, О.О. Шкута. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 186 с.
12. Пузиревський Є.Б. Проблеми запобігання військовим злочинам. Харків: *Вісник Харківського нац. ун-т внутрішніх справ*, 2010. С. 128–134.